

Lesznai Anna: Emberek a kövek közt: Tormay Cecile regénye. Nyugat, 1911. 6. 598-599.

Mélyen asszonyi könyv a Tormay Cecile könyve. – Ez minden bája, varázsa, szépsége és gyengesége. – Nagy idegenségekről, komor hatalmakról kéne szólnia – áthidalhatatlan akadályok, elkerülhetetlen sorsok történetének szánta az írója. És szép meleg ének lett belőle arról, hogy milyen édesek a percek, melyekben gátak lehulltán, megjön az összeolvadás gyönyörűsége, arról, hogy sziklák közé ékelve milyen napos, hajnali gypesek bújnak meg. Emberekről vagyon szó, kiknek fejletlen őselke egyszerű alakú hegyek módján, sötét sziluettként kéne, hogy rajzolódják, véres alkonyati háttérükre. – De csodás véletlen, vagy nem is ez – de asszonyi játékos varázslat folytán egészen mást látunk. Japáni kecsességgel és pontossággal megrajzolt pillanatokat – leheletszerű, más szem előtt elsikló érzések élesen megvilágított, vetített képét.

Az olvasó nem veszít ezáltal semmit; élvez és gyönyörködik mindvégig; az író és tehetsége sem; gazdag bájosságának örvendünk minden sorában. Az egyetlen, aki kissé megsínyli ezt a bűvészi behelyettesítést, az igen objektív és tiszteletreméltó dolog, maga a regény, a könyv, a műtárgy. Valami törés van a szándék és elérés közt – különös kettősség, melyben a kifejezési eszközök ösztönszerűleg mást szolgálnak – mint amit írójuk akart. S így egyéni akaratát néhol külön kell hangoztatnia; itt-ott a történet mellett párhuzamosan kell elmondania az írónak. – Olyan ez a könyv –, mint mikor egy asszony haragos és szomorú és sírni akar; ...és mégis mosolygó csókot ad kedvesének. – Távolról sem komolytalanság jele ez, csupán ennyi: én valami nagyon egyszerűen titokzatos, mély gyökerű és megmásíthatatlan vagyok – hiába minden kívülről (öntudatos „én”-em is az) eredő befolyás, benyomás, hiába minden önnön akaratom, a fájdalomon és a haragon köröszültörő mosoly bölcsőbb önmagamnál és jobb kifejezője legbensőbb valódi lényemnek. – Lám, Tormay Cécile könyve olyan megkapó, olyan szép – hogy még hibája is szeretetreméltó képet kelt az emberben. – Közös hiba ez, mely ott lappang majd minden asszonyi sorsban és munkában – melynek folytán az „igaz ügy” – legyen az bár könyv vagy kép vagy életbeli megtörténés – minden objektívált, tudatos és szándékolt alkotás, rövidséget szenved. – Milyen jó is az, hogy a gyerek foganása és születése – bennünk, de öntudatos akarásunkon és munkánkon kívül játszódik le – ha másként volna, csókba eredt vágyak bizony csókba fúlnának –, s gyerekeinkben megszülnénk önnön jajgató szerelmünket – más lényeges alkotórészek mellőzésével. – Tormay Cécile érzései szívből erednek, szívbe találnak – valóban „szívhez sietnek” –, és nem állanak meg útközben azt a pihenőt tartani, melynek szent tartama alatt sok minden fölös terhet letesz az érzés, sok minden remegő gyengesége megszilárdul – egyszóval tökéletesebb fajta műtárggyá kristályosodik.

Tökéletesebb fajta műtárgy azonban kevés születethet – és ezt a mértéket elítélésre használni igen vétkes értékpazarlás volna. Összehasonlító megítélés céljából alkalmazandó csupán, hogy minden szépet, minden valódi értéket a maga helyén élvezhessünk. És szépség és érték van bőven Tormay Cécile könyvében. Mindaz, amit előbbeni kifogásomon kívül mondani lehet róla, merő dicséret. – Sokhúrú érzések művészi nyelven való kifejezése, élénk, képet alkotó, testet öltő fantázia, érdekes elgondolás, mindvégig lekötő mese – és az a friss, harmatos, hamvas, valóban költői gyönyörűség, mellyel az író mindvégig szerette tárgyát. Élvezetes órák, mialatt olvasunk, precíz és illatos emlék, miután letettük a könyvet.